

mot strömmen, gick sina egna vägar. Andra av epistel-skrivarna följde traditionella mönster med äktenskap och barn. En av de kvinnor som kombinerade dessa två var den ovan nämnda Ebba Nilsson, som på grund av sin del i föräldrarnas arv hade möjlighet att företa långa resor, studera och t.o.m. adoptera en dotter på egen hand. Bland de forna kurskamraterna fanns det alltså exempel på kvinnor som grep sig an livet med tillförsikt och ordnade sin tillvaro efter eget huvud.

Trots att det idag är över hundra år sedan kvinnorna lämnade Björnsnäs hushållsskola känns deras levnadsöden inte långt borta. Åström har i sin forskning om kvinnorna haft möjlighet att ha kontakt med en adoptivdotter och en dotterdotter till två av de forna kurskamraterna, något som förstärker insikten om att de liv som kvinnorna beskriver faktiskt inte är längre bort än ett par generationer.

Ursprungligen var de forna kurskamraterna, som jag nämnt, 26 stycken, men alla har av naturliga skäl inte kunnat rymmas i studien. Ändå finns de representerade i boken genom en bilaga, där de kamrater som inte skrivit så många av epistlarna finns beskrivna. Detta gör att man får en bra känsla för hela vandringsboken och dess innehåll, samt av de kvinnor som utgjorde den ursprungliga kamratkretsen.

Lissie Åströms bok *Skärvor av kvinnoliv* utgör ett bra exempel på god etnologisk forskning på ett spännande historiskt material. De forna kurskamraterna från Björnsnäs träder fram ur skuggorna på ett engagerande sätt genom Åströms levande språk. Kvinnorna framträder som individer samtidigt som författaren genom sin tematiska analys av innehållet i epistlarna lyfter fram kvinnors livssammanhang under tiden kring förra sekelskiftet.

Marie Steinrud, Uppsala

Gatehus och gatehusfolk i skånska godsmiljöer. Christer Lundh & Kerstin Sundberg (red.) Nordic Academic Press, Lund 2002. 253 s., ill. ISBN 91-89116-29-1.

Boken om gatehus och gatehusfolk i skånska godsmiljöer behandlar ett agrarsocialt område som hittills har behandlats litet styvmoderligt. Till undantagen hör Börje Hansen med sin avhandling *Österlen* (1952) och John Granlund med sin översikt över ”De obesuttna” i *Arbetaren i helg och söcken* (1943). Bägge har lämnat ett betydande material bl.a. till Christer Lundhs introduktion.

Det är värt att notera att inledningen innehåller ett

hovsamt ifrågasättande – vad jag kan förstå välmotiverat – av Nationalencyklopedins definition av gatehuset. Bl.a. jämföras det i uppslagsboken med ”backstugan i resten av Sverige”. De särförhållande som gällde för Skåne med rötter i den ”danska” tiden har tenderat att förbises eller misstolkas i forskningen. Ett problem som tas upp är huruvida existensen och tillskyndandet av en husmansklass ska ses som ett utslag av konservatism eller som rationell modernitet. Också i detta fall ställs Sverige mot Skåne. Medan överheten i det gamla Sverige försökte begränsa framväxten av egendomslösa grupper på landsbygden såg bönder och godsägare i Skåne de obesuttna som en värdefull arbetskraftstillgång, som visade sig vara en föregångare till statarna. ”På så vis skulle man kunna säga att Skåne och de skånska godsens var ett förebud om den modernitet som under 1800-talet kom att sprida sig i hela Sverige”, skriver Lundh.

Det heter att gatehuset var en icke mantalsatt enhet på landsbygden, uppfört på ofri grund. I stort sett är detta väl en täckande definition men variationerna var uppenbarligen många. En mindre del gatehus var skattlagda och därför upptagna i jordeboken. Husen kunde vara uppförda på gårdens eller godsets enskilda mark eller på byns gata eller på annan allmänning. Det finns åtskilliga andra oklarheter om gatehusets rätta karaktär vilka belyses i artiklarna. Det är inte minst motstridigheterna som gör boken läsvärd.

Hans Chr. Johansen tecknar husmännens historia i Danmark i en kort artikel. Antalet husmän ökade under 1800-talet starkt också där. I motsats till den svenske husmannen hade den danske ofta en liten jordbit, vilket fick en politisk betydelse. Socialismen hade svårt att göra sig gällande bland dessa småbönder även om de utgjorde ett lantligt proletariat.

Gert Jeppson behandlar relationen antalet gatehus och huvudgårdens behov under framför allt 1600-talet. Notabelt är att husmännen knappast kunde ersätta hove-ribönderna bl.a. därför att husmännen ju inte kunde bistå godsens med egna dragare. Kerstin Sundberg flyttar fram i tiden till 1700-talets gatehusfolk under Trolle-Ljungby. Genom att utnyttja bl.a. tingshandlingar och godskontrakt för hon oss närmare de levande personerna. Hon understryker i viss motsättning till Börje Hansen att hantverkarna utgjorde en ganska betydande del av husmansgruppen, vilket verifieras i andra artiklar. Anders Persson utgår från Ljunits och Herrestads härad och kan då – i likhet med andra – konstatera att husmännens expansion var stark under 1700-talet. Mellan åren 1700 och 1801 förändrades relationen mellan

gårdar och gatehus från 75–25 % till 50–50 %.

Samma frågor återkommer ofta i artiklarna. Det gäller t.ex. gatehusens lokalisering i landskapet allt efter egendomarnas karaktär – gods eller bondgård – landskapets uppbyggnad och de ekonomiska förutsättningarna. Henrik Svensson ger en kortfattad sammanfattning och kommer bl.a. in på gatehusen efter skiftesreformerna. Under 1800-talet kom gatehusen ofta att förläggas till byns genomfartsleder eller också i egna småbyar. Detta kan vi konstatera i bebyggelsen än idag.

Siegrun Fernlund konkretiserar husmanslivet genom att skriva om gatehus och arbetarbostäder på skånska gods 1850–1930. Det är väl ett första utkast som man kan hoppas att Fernlund återkommer till.

I de bägge artiklarna ”Husmän och torpare vid Duv-
eke gods 1766–1894” (Christer Lundh) och ”Husmäns
och torpares demografi 1815–1865” (Martin Dribe och
Christer Lundh) är det den demografiska statistiken
som konkretiserar bilden. Detsamma kan sägas om
Christer Perssons bidrag som inte begränsas helt till
Skåne. Gemensamt för de tre artiklarna är att de fram-
håller svårigheterna att identifiera gatehusen utifrån
den kamerala terminologin. Otvivelsaktigt ökade antalet
torp med tiden men en plötslig ökning kunde också
vara skenbar, eftersom gatehusen helt enkelt etiketterades
om till torp. Det demografiska materialet och kom-
parationen mellan bonde-, torpar- och husmanshushåll
ger anledning till en hel del frågor men författarna är
genomgående försiktiga i sina slutsatser. Henrik Svens-
son med sin ”Torpens försvinnande och samhällsom-
vandlingens geografi” avviker i viss mån från mönstret.
Han är inte rädd för att ta ställning, men det ska sägas
att han gör det på ett övertygande sätt. Bl.a. understry-
ker han att torpet inte alltid var statarens dröm. Ett litet
torp med stora skyldigheter var ingalunda att föredra
framför en stättjänst. Torpen på bondejorden försvann
tidigare än de på godsen, där de bibehölls för att säkra
arbetskraftstillgången. Konservatism eller modernitet
blir tolkningsfrågan som nämnts.

Antologin ingår i projektet ”Människor – makt –
modernitet. Skånska godsmiljöer från högmedeltid till
nutid” som leds av Kerstin Sundberg. Boken avslutas
med en kommentar av henne.

Till sist ska sägas att detta är en antologi som skiljer
sig från de flesta andra. Oftast är de antologiska artikel-
bidragen ju plågsamt disparata, här är det tvärtom.
Detta orsakar en déjà-vu-effekt, men det kan man
läsare gott stå ut med. Trots allt finns det olika vinkling-
ar, vilket gör upprepingarna uthärdliga.

Börje Hanssen och John Granlund som uppskattade
referenspersoner i all ära kan anmälaren ändå känna
avsaknad av ett nyskrivet etnologiskt bidrag i antologin.
Provinsialläkarrapporter, tingsförhandlingar och press-
notiser borde kunna ha en del att tillägga om husman-
nens och torparens vardag ur en etnologisk aspekt. Att
ett sådant bidrag saknas – trots att etnologin uppges ha
ingått i det tvärvetenskapliga projektet – är signifikativt.
Förmodligen förklarligt men kanske ändå beklagligt.
Som etnolog kan man trösta sig med att Hanssen och
Granlund lever vidare i forskningssammanhang. Det är
inte alla etnologer som kommer att göra det.

Sven B. Ek, Göteborg

*Sekelskiftets utmaningar. Essäer om väl-
färd, utbildning och nationell identitet vid
sekelskiftet 1900.* Ann-Katrin Hatje (red.).
Carlssons Bokförlag, Stockholm 2002. 330
s., ill. ISBN 91-7203-433-5.

I förordet till denna digra antologi framhåller redaktö-
ren Ann-Katrin Hatje sekelskiftet 1900 som en tid fylld
av berusande framtids-, utvecklings- och vetenskaps-
tro, men samtidigt präglad av reell fattigdom, skarpa
klassmotsättningar och många arbetskonflikter. Natio-
nella och fosterländska strävanden med syfte att svetsa
samman svenskarna (exempelvis den antikvariskt in-
riktade dokumentationen av det gamla bondesamhäl-
let, som etnologer och språkvetare sysslade med och
som knappast tog hänsyn till klass- och arbetskonflikter
i samtiden) samsades med radikala och progressiva
politiska idéer om vikten av internationell tillhörighet
och solidaritet. Sekelskiftet var en brytningstid mellan
gammalt och nytt, där emigration och sjunkande födel-
setal debatterades tillsammans med vikten av modern
ingenjörskonst och folkhemsbyggen.

Det är denna spännande och dynamiska period som är
föremålet för den mycket läsvärda antologin *Sekelskif-
tets utmaningar*, en samling artiklar från ett minisymposi-
um i Umeå 1999 inom ämnet samtidshistoria. Förfat-
tarna är alla aktiva forskare eller doktorander inom
disciplinerna historia och idéhistoria. De elva bidragen
i antologin spänner ämnesmässigt över ett vitt fält som
rör t.ex. litteratur, filantropi, nationalism, natursyn, ut-
bildning, kvinnoarbete och brandkårsmän. Men även
om bidragen har innehållsmässig spännvidd förenas de
ändå av gemensamma perspektiv som genus, etnicitet,
identitet, modernitet, nationalism och politik.